

За личността и тезите на ренесансовия учен Любен Диков и мястото и ролята на съдията в утвърждаването на каузата „справедливо правосъдие”

Константин Кунчев¹

“Съдията не е роб на закона, но ваятел на правото”

Колер.²

Анотация: Възможна ли е съвременна задълбочена и отговорна дискусия у нас за ролята на съда? Този въпрос поставя съдията Константин Кунчев, като защитава с професионална загриженост нейната неотложност. Текстът резюмира развитието на идеите за съдийската дейност, за да разгледа основополагащия за облика на държавата сблъсък между основните разбирания за съдията като държавен служител, чиновник, дисциплиниран в буквата на закона или съдията като овластен активен субект, осъзнал отговорността си да действа, да търси смисъла на закона, да утвърждава ценностите през призмата на индивидуалните спорове и така да формира последователна и градивна практика, която устойчиво и предвидимо защитава важните обществени блага. Авторът разглежда съвременната ситуация на българското правосъдие и критично обсъжда доминиращата обществена, а и професионална представа за роля на съдията, която позволява да се развива отчужден формализъм, липса на отговорност и неспособност да се осмисли справедливостта като основна цел.

Ключови думи: съд, съдия, правна система, тълкуване на закона, съдебен формализъм, справедливост

Основният въпрос, който стои пред студията на проф. Диков **“Исторически и сравнителни изследвания върху същността на съдийската дейтелност”**, е дали съдията е чиновник, който буквално само прилага закона, или е ваятел на правото и в търсенето на справедливост неговата личност надгражда писания закон и изгражда правната система в търсене и утвърждаване на справедливостта. В своето изследване професорът прави истински сравнително-правен анализ и увлекателно разкрива развитието на дискусията в Германия през 19 век.

В своите разсъждения проф. Диков не само споделя определени иновативни за онова време становища относно същността на съдийската

¹ Съдия в Софийския районен съд

² Der Richter ist nicht Sklave des Gesetzes, sondern Gestalter des Rechtes – Kohler.

деятелност, но убедително защитава и разкрива нюансите на своята теза за личността на съдията като ваятел на правото и същността на работата му – да прилага смисъла и целта на закона чрез тълкуване и прилагане по аналогия. По този начин проф. Диков е носител на новите идеи, които пренася, развива и доизгражда при българските условия още през 1923 г., когато е отпечатана студията му.

Представената дискусия в Германия е минала през множество институционални форуми на съдиите, в които дейно участват и учените в търсене на правилния модел на разбирането за смисъла, значението и мястото на съдебната система в баланса на трите власти. Акцентът се поставя върху личността и правомощията на съдията, като се стреми да му се даде все повече свобода, което значи и отговорност. Крайният резултат е изграждане на пълноценна независима власт, част от модела на трите власти, която да съблюдава и гарантира законността и да утвърждава ценностите на законодателното развитие на обществото, като не само го отразява, а напротив – смело го доразвива и катализира. Регулиращата сила на съдебния акт минава през разбирането и осмислянето на самите проблеми, през призмата на тълкуването на закона с цел извеждане на общовалидни принципи и правила, които да окажат цялостно влияние върху правосъзнанието на една общност.

Следователно целта на съдебните актове е да възпита общественото съзнание към спазване на точния смисъл на закона, дори когато в закона има празнота или фактите налагат той да не бъде приложен буквално, защото това би утвърдило една неправда, би нарушило онова разбиране за смисъла на съда като блюстител на правото и справедливостта на обществото.

Затова проследената дискусия овластява съдията да действа, да търси смисъла на закона, да утвърждава ценностите и да ги защитава през призмата на индивидуалните спорове, да формира една последователна и градивна практика, която устойчиво и предвидимо да защитава важните обществени блага. Неизбежно това води до идеята, че съдебната практика е източник на право, чрез нея се създават и доразвиват правни норми, регулиращи обществените отношения, и тази призма на развитие е още едно от достойнствата на овластяването на съдията да правораздава по вътрешно убеждение и водейки се от основните ценности в едно демократично общество. Този бавен и осъзнат целенасочен процес към овластяване на съда води в крайна сметка и до съвременния етап на развитие на правовите държави, в които съдът е ключовата власт, гарантираща базисната законност, и то на индивидуално ниво за всеки един спор на гражданите.

Това съвременно развитие води дотам, че правото на Европейския съюз като автономен правен ред, действащ наред с националния, се изгражда като концепция не от друг, а от Съда на Европейските общности и неговата

последователна еволюционна практика, която има нарастващо значение не само за ЕС, но и за националното право на всяка държава членка.

Съдът в Страсбург пък е двигател на основни стандарти за защита на правата на човека – неговите актове изграждат тези стандарти на основата на Конвенцията, но и на развиващата се практика през годините както на този съд, така и на националните съдилища. Изведените международни стандарти задават нови хоризонти и предизвикателства пред развитието на нашата съдебна практика. Тези стандарти са механизъм, който да се използва в търсене на справедливото разрешение, а не задават готови отговори.

В съвременния етап на развитие на света къде се намира българската правна система, дали още е на нивото на обсъждането на проф. Диков и неговите съвременници Апостолов, Сталев, Венедиков, Василев?

Отговорът на този въпрос няма да се хареса на никого. Днес българската правна система не е успяла да надгради тезите на тези учени и да се преобрази съгласно изискванията на новите стандарти за демократична правова държава. По отношение на нивото на дискусиата по тези въпроси днес оценка не може да бъде дадена, защото такива въпроси не се поставят.

В отсъствие на ясна концепция за мястото и ролята на съда в съвременната държава и при липса на каквато и да е дискусиа по този въпрос се изисква съдът да отговаря само на едно изискване – бързина. Фетишизирано, типично бюрократично изискване, което води до резултати, но сами по себе си те не могат да се оценят, защото липсва базисната оценка за същността на съдийската дейтелност днес и на ролята на личността на съдията в изграждането на авторитета на съдебната система. Натоварен с ненужни административни задачи като тази да изчислява разноски и да прави пропорции, съдията, заплашен от дисциплинарно наказание, бърза – бърза да отметне работа.

Затрупан от всички тези проблеми, съдията е лишен от изграждане на собствена визия за развитие на властта, дадена му по конституция, и се движи по инерция, която все повече го самоограничава и прехвърля отговорността към законодателя. Тази тенденция е трайна, устойчива и има проявления, които се изразяват в следните утвърдени постулати:

Съдът спазва закона и го прилага какъвто е. Съдията не може да установи, че приложимият закон е противоконституционен, а е длъжен да го приложи, тъй като това е правомощие само на Конституционния съд. Съдът обаче дори не е овластен да сезира Конституционния съд, което значи, че просто е принуден да правораздава в противоречие с конституцията. Правомощие да сезират Конституционния съд имат само Върховният касационен съд и Върховният административен съд, а голяма част от споровете изобщо не стигат до тях, особено до Върховния касационен съд, заради предвидените парични прагове.

Правомощие да сезира Конституционния съд има Висшият адвокатски съвет, но не и съдията, т.е. държавната власт се е десезирала от основната си роля и е оставена на произвола и случайността някой друг да установи очевидно противоконституционността на приложимия закон.

Съдът не може да прилага правилата за спиране на давността по аналогия, тъй като разпоредбата съдържа изчерпателно изброяване. Съдът не може да присъди неимуществени вреди на дете, което е отгледано от втория си баща, който обаче не го е осиновил, защото има постановление на Пленума на Върховния съд от 1984 година, което обвързва съда. Нещо повече, съдът прилага по аналогия ограниченията и в други хипотези, които му се виждат сходни, само и само да не присъди обезщетение на този, който е страдал. Причината, целта, смисълът на тези произнасяния изобщо не се обсъждат. Има си постановление на Пленума, съдът го изпълнява и не носи отговорност.

Дори по едно дело да се установи, че има трудова злополука, ако ищецът не го е доказал с административен акт, съдът, макар безспорно да е установил, че се касае за трудова злополука, не може да я признае за такава. Същото важи и за професионалното заболяване – то се определя само по определен ред, съдът не може да го установява в съдебно производство. Темида е сляпа за болката и страданието на хората, но не само това – тя си и затваря очите широко.

Мотивите на съдебното решение нямат сила на пресъдено нещо, всеки съд може да си установява преюдициални правоотношения, както си пожелае.

Всичко тези самоограничения следват от практиката на съда, а не от закона или конституцията, самият съд е преценил за правилно и се е самоограничил, десезирал се е от всички тези същностни функции. Така съдът днес не само не е власт, той като държавен орган не носи отговорност за актовете си, дори те да са несправедливи. Това се дължи на законодателя или на задължителната съдебна практика. Ако няма ред и процедура в закона, значи няма право и съдът е безсилен. Това е практика, утвърждавана с години. Формализмът е стандарт на правосъдие, което е показателно и в големия процент осъдителни решения срещу България. Време е това състояние в мисленето ни да се преодолее и проблематиката и разрешенята, разгледани в статията на проф. Диков, е първата крачка според мен, която да зададе нова призма на разбирането ни за мястото и значението на съда в правото и демократична държава.

Считам, че съдията трябва да има нравствена устойчивост, воля и характер, за да взема правилни и законосъобразни решения, но едва след като е разбрал същността на даден проблем, проучил е целта на относимата нормативна уредба в нейната пълнота. Тогава той може аргументирано да изведе справедливостта, изхождайки от конкретните факти. Съдията следва да изпитва удоволствието от това да помага и да разрешава проблеми, като изяснява

същността, механизма на проблема и разкрива неговия генезис и предписаните правила, които го регулират, като от всеки единичен казус или спор задава парадигма на поведение, воден от закона и общия разум. Закон, който води съда до явно несправедливо решение, е мъртъв закон. В този случай съдът или следва да намери разпоредба от по-висок ранг, за да не приложи закона, или да намери ценност и цел, която да го мотивира да тълкува закона в противоречие с буквата му. А ако не стане, просто да приложи общата ценностна нагласа, която има, общите принципи на правото и законността и здравия разум, за да постигне справедливо разрешение, като изгради правило за поведение за този случай. В България има съдии с такова разбиране за отговорността им, има и такива техни актове, дори има тенденция те да се увеличават. Считам за изключително важно ние, като общество, да оценим и да насърчим тенденцията, като застанем категорично зад съдиите, които смело поемат отговорността да творят право и да оформят ценностите и правосъзнанието в обществото. Съвсем не става дума само за актовете на върховните съдилища, а за решенията и поведението на всеки редови магистрат. Не следва да разглеждаме и поемането на отговорност като изключителност, защото това трябва да е ежедневие в достойното упражняване на професията, изпълване със смисъл на правомощията и олицетворяване на властта на разума и справедливостта, за да я има държавността. Само оценяването, взаимното уважение и респектът към работата ни и обединението около тези резултати би довело до промяна, която обаче може да дойде от хората, не от законите, защото те са само букви, духът и смисълът на които зависи от съзнанието и ценностите на съдията, който ги тълкува.

Кой е виновен, кого да обвиним за доминиращото ниво, до което сме свели разбирането си за съдебната власт и личността на съдията днес, е въпрос, на който е поразително лесно да се отговори. Всички ние – магистратите, учените, юристите, продължаваме да утвърждаваме статуквото, без да поглеждаме към миналото си, вместо да опитаме да утвърдим разбирането за съда като овластен, самостоятелен, действаш, отговорен, независим орган, който гради правната система, извеждайки смисъла на законите включително съблюдавайки стандарта за съобразяване с развитието на сегашните обществени ценности. Необходима е еволюция на нашето мислене, която трябва първо да тръгне от постиженията на нашите учени и чуждия опит. И не само това – налага се да формулираме какво искаме да е бъдещето на съдебната институция и какви да са хората, които да я олицетворяват. Еволюцията е път, по който трябва да преминем, но първо правосъдието трябва влезе в сърцето, в умовете ни и да се осъзнае като кауза. Ние сме ваятели на правото. Въпросът е как заедно да осъзнаем истинския смисъл на нашата работа и личностния си принос към нея.

Да започнем тази дискусия за необходимостта от промени у самите нас и всичко около нас, да поведем борбата за връщане на достойнството в професията и да изведем на преден план смисъла в нейното упражняване. Да потърсим

смисъла на съдебния акт като двигател на правната система. Да търсим конструктивните, смислени аргументи във всяко дело, за да намерим правилното решение, да го предадем чрез мотивите си по достъпен начин. Така да изградим убедителната сила на мотивите, чиято регулираща сила е смисълът и същността на самата съдийска дейтелност, в която личността на съдията оставя своя ярък отпечатък, тъй като променя нещата чрез регулиране и убеждение, изгражда правосъзнание при решаването на всеки индивидуален спор, въвеждайки своето убеждение и ценностите, които следва да бъдат утвърдени в общественото съзнание. Това ще промени всичко.